

İLETİŞİM MESLEK LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİK İLETİŞİM BECERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ (ANKARA İL ÖRNEĞİ)

Yasemin Karcı*

ÖZET

Empati, kişilerarası ilişkilere etki eden çok önemli bir ögedir. Empatik beceriye sahip bireyler, çevresinde bulunan insanların duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlar ve paylaşırlar. Empatik beceri hem bireysel, hem de toplumsal düzeyde yaşamımızı olumlu olarak etkiler.

Çalışma, Ankara ilinde üç iletişim meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerin empatik iletişim beceri düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma evrenini, 2009-2010 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Ankara il merkezinde bulunan üç iletişim meslek lisesinde öğrenim gören toplam 526 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada, kişisel bilgi formu ve beşli likert tipi 45 sorudan oluşan İletişim Becerileri Envanteri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi, SPSS 11,5 programı kullanılarak yapılmıştır. Varsayımların testi, verilerin parametrik test varsayımlarını sağlaması nedeni ile iki grup karşılaştırmalarında bağımsız iki grup ortalama karşılaştırma t-testi, ikiden fazla grup ortalaması karşılaştırmalarında ise tek yönlü varyans analiz testi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre; öğrencilerin empatik iletişim becerileri, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterirken, babanın eğitim durumu, annenin eğitim durumu empatik iletişim beceri puanlarını anlamlı bir biçimde etkilememektedir.

Anahtar sözcükler: Kişilerarası iletişim, empati, empatik beceri

BEING EXAMINED THE EMPATHIC COMMUNICATION SKILLS OF COMMUNICATION HIGH SCHOOL STUDENTS (ANKARA PROVINCE MODEL)

ABSTRACT

Empathy is a very important constituent affecting the relations between people. Individuals having empathic skill understand and share the feelings and thoughts of people around them. Empathic skill affects both our individual and social lives positively.

This study aimed to examine the empathic communication skill levels of three communication high school students in Ankara in terms of the socio-demographic variables. The research universe is formed by 526 students studied at three communication high schools in Ankara Province Center in autumn semester, 2009-2010. In the research, personal information form and Communication Skills Inventory taking from 45 questions with five fold Likert scale were used. The datum was analyzed by using SPSS 11,5 programme. The assumptions' test was practiced by using the independence two groups average comparison t-test in the comparisons of two groups and, however using one-sided variance analysis test in the comparisons of the average of groups more than two. According to the research findings, while showing a meaningful difference according to sex, empathic communication skills' scores aren't be affected meaningfully by the parent's education.

Keywords: Interpersonal communication, empathy, empathic skill.

GİRİŞ

Empati, yaşama bir başkasının bakış açısından bakabilmek ve onun hissettiklerini hissedebilmek olarak tanımlanabilir (Ömeroğlu ve ark. 2004: 57). Empati sözcüğü, etimolojik anlamında içsel olarak etkilenmiş, duygulanmış

birinin durumunu ifade eder. Kişilerarası ilişkiler bağlamında ise, karşındakinin tepkilerini öngörebilme anlamıyla yaygınlaştırılmıştır. Bu anlamda empatik kişi, diğerinin duygularını hissedebilen, onun bakış açısından bakabilen biridir. Empati genel olarak "Diğeri"ni "Diğeri" olarak anlamaya ve onun potansiyellerini

* Bilgisayar İşletmeni, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

tahmin etmeye yönelik çaba harcamaktır. Bu çaba bireyin kendini merkeze alarak dünyaya ve dolayısıyla diğerine bakmak yerine, kendinden çıkararak diğerinin bakış açısına yerleşmesini gerektirir (Bilgin 2003: 48).

Empatinin, kendini açma, toplumsallaşma, sosyal duyarlılık ve topluma uyum ile pozitif ilişkisi vardır. Diğer insanlara kişisel duygu ve düşüncelerini iyi ifade edebilen, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı yüksek olan kişiler aynı zamanda empati kurma becerisine de sahiptirler. Empatik anlayış, kişilerarası alan içerisinde oluşur ve kişilerarası etkileşim her iki yönde bilgi ve duyguların akışını içerir, bu da karşılıklı geri bildirim süreçlerini güçlendirip, anlayışı arttırır (Brems 1989: 335, Starceviç ve Piontek 1997: 317-328).

İletişim meslek liseleri, öğrencilerini hem mesleğe hem de yüksek öğrenime hazırlayan eğitim kurumlarıdır. İletişim alanında çalışmak isteyen bireylerin meslek yaşamlarının gereği olan etkili empatik iletişim becerilerine sahip olmaları, onları kariyerleri boyunca başarılı kılabilecek etkenlerin başında gelmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, empatik beceri kavramı ve empatik becerinin sosyal uyum ve becerilere etkisi üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise, Ankara ilindeki iletişim meslek liselerinde yapılan uygulama ve araştırma sonucu elde edilen bulgular ele alınmıştır.

1. EMPATİK BECERİ KAVRAMI

Empati, bir başkasının psikolojik durumunu gerçekte onun hissettiğini hissetmeden anlama yeteneği demektir. Empatinin kendinin farkına varmayı ve konuşmadan gözlemlene yeteneğini geliştirdiği ifade edilmektedir. Kişi empati kurduğunda, kendisini başka bir insanın yaşadığı bir yaşam durumunda tasarlar ve onun bu durumdaki rolünü duygusal bir biçimde yaşayarak alır. Empati, tasarımlara dayalı bir rol alma, tasarımı ve tam olmayan bir rol değiştirme olarak görülebilir (Özbek ve Leutz 1987: 103-110, Gander ve Gardiner 1995: 402-403).

Kişilerin empatik becerilerinin ve özelliklerinin ölçülmesi amacı ile gerçekleştirilen çalışmalar genelde, belirli bir empatik tepki sıralamasına

dayanır. Söz konusu empatik tepki sıralamaları, çeşitli durumlar karşısında verilebilecek empatik tepkilerin, en kalitesizden en kaliteliye doğru basamaklar şeklinde sıralanmasıyla oluşturulur (Ay Akça 1999: 57, Karakaya 2001: 47, Dökmen 2004: 363).

Empatik tepki basamaklarının sıralanmasındaki amaç; kişilerin empatik özelliklerinin ve eğilimlerinin ölçülmesidir. Empati kuran kişinin kimliğini kaybetmeden yapabileceği empatik anlayış sürecinin dört basamaktan oluştuğu belirtilmiştir (Gladstein 1983: 467-482).

- Kimlik Saptama: Kişinin bir an için kendi kimlik bilincini kaybedip, empati yaptığı bireyin kişiliğine bürünmesidir.

- Bütünleşme: Bireyin duygu ve deneyimlerini, kendi duygu ve deneyimleri gibi algılamasıdır.

- Yansıma: Empati kurulan bireyin duyguları arasındaki iletişimidir ve karşıdaki bireyin duyguları bu basamakta anlaşılır.

- Ayrılma: Empati kuran kişinin kendi kişiliğine dönmesidir. İnsanlara empatik tepki vermenin yüz ve beden kullanarak ona anlaşıldığını ifade etmek ve sözlü olarak onu anladığını ifade etmek üzere başlıca iki yolu vardır. Empatik tepki vermenin en etkili yolu ise ikisini birlikte kullanmaktır (Dökmen 1994:136).

2. EMPATİK BECERİNİN SOSYAL UYUM VE BECERİLERE ETKİSİ

Empatik anlayış, günlük yaşamın hemen her kesiminde insanları birbirine yaklaştırma, iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. İnsanlar kendileriyle empati kurulduğunda, anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler. Diğer insanlar tarafından anlaşılma ve önem verilmek ise bireyi rahatlatmakta ve kendisini iyi hissetmesine neden olmaktadır. Bu da kişiler arasında iyi bir ilişki biçiminin oluşmasında, hatta empati kurulan kişinin de, zamanla empati kuran kişiden farkında olarak ya da olmadan etkilenecek karşındakinin duygu, düşünce ve davranışlarını anlama becerisini kazanabilmesine yol açabilir. Bir başka ifadeyle, kişilerarası ilişkilerde empatik beceriyi kullanan bir birey zamanla karşıdaki kişiyi model olabilir. Dolayısıyla empatik beceri,

kişiler arasında sağlıklı iletişimin kurulmasında önemli bir role sahiptir. Nitekim kişilerarası ilişkilerde empati düzeyi yüksek ya da düşük yetişkinlerin kişilik özelliklerini karşılaştıran çalışmalarda, empati düzeyi yüksek kişilerin olumlu kişilik özelliklerine sahip oldukları ortaya konulmuştur. Empatik becerisi yüksek kişilerin sevecen, hoşgörülü, kendini olduğu gibi kabul eden kişiler oldukları tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra empatik becerisi yüksek kişilerin olumlu ruhsal gelişime sahip oldukları, özsayıgı düzeylerinin yüksek olduğu da bulunmuştur (Kalliopuska 1992: 23-27).

İnsanlara duygu ve düşüncelerini açıklıkla ifade eden, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı olan kişilerin empati kurma becerilerine sahip olduğu; kaygı, depresyon düzeyi yüksek kişilerin empati kurma becerilerinin düşük olduğu ileri sürülebilir. Empatik becerileri yüksek olan bu yüzden de diğer insanlara yardım eden kişilerin, çevreleri tarafından kabul edilme ve istenilme olasılıkları artmaktadır (Köksal ve Alisinanoğlu 2000: 11-16).

Anne-babaların çocuklara göstermiş oldukları olumlu ya da olumsuz tepkiler, çocuğun kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynar. Sözleri önemsenmeyen, fikrini belirtmesine izin verilmeyen ya da belirtildiği zaman sürekli eleştirilen çocuk; içine kapanık, güvensiz, huysuz ve saldırgan olabilir. Bunun karşıtı olarak söyledikleri önemsenmeyen, düşüncelerini belirtmesine izin verilen ve düşüncesi çok geçerli olmasa da eleştirilmeyen çocuk ise daha sosyal ve sağlıklı bir kişilik geliştirir. Bu doğrultuda empati, olumlu sosyal davranışa yol açarken, empatinin yokluğu anti-sosyal davranışlara neden olmaktadır (Stephan ve Finlay 1999: 729-747, Aral ve ark. 2001: 26).

Empati, arkadaş ilişkilerinin düzenlenmesinde önemlidir. Empatik düzeyi yüksek olan çocuklar, paylaşma, işbirliği, yardım etme gibi pro-sosyal davranışları göstermede empati düzeyi düşük olan çocuklara göre daha fazla eğimlidirler. Düşük sosyal beceri sergileyen çocuklar, aynı zamanda arkadaşları tarafından reddedilmekte, okuldan ayrılma riskleri daha fazla olabilmektedir. Empati düzeyi düşük olan çocuklar ve yetişkinler, anti sosyal özellikler gösterebilirler. Empati, anahtar bir pro-sosyal beceri olduğundan, arkadaşlarından daha az

empatik olduğu düşünülen çocuklarda bu yeteneği geliştirmek son derece önemlidir (Roberts ve Strayer 1996: 449-470).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Ankara ilinde üç iletişim meslek lisesinde dokuzuncu, onuncu, onbirinci ve onikinci sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin empatik iletişim becerileri düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi araştırmanın temel amacını oluşturmuştur.

4. YÖNTEM

Bu çalışma, tanımlayıcı türde kesitsel saha araştırmasıdır. Tanımlayıcı ya da betimleyici diye adlandırılan araştırma türünde; çevredeki olayların özellikleri ve bunların sıklık derecelerinin sayılması, var olan durumun saptanması temel amaçtır.

Betimleme yöntemi, grupla ilgili, genişliğine bir çalışmadır. Bu tür araştırmalar, çok sayıda obje ya da denek üzerinde ve belirli bir zaman kesiti içinde yapılmaktadır (Kaptan 1998: 59).

Araştırma evrenini, 2009 - 2010 eğitim - öğretim yılı güz döneminde Ankara il merkezinde bulunan Aydınlikevler Ticaret Meslek ve Anadolu İletişim Meslek Lisesi, Batıkent Şevket Evliyagil Ticaret Meslek ve Anadolu İletişim Meslek Lisesi ile Türk Telekom Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, dokuzuncu, onuncu, onbirinci ve onikinci sınıflarda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme gidilmemiş, araştırmayı kabul eden katılımcılar ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerini 450 öğrencinin verileri oluşturmuştur.

4.1.Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak; kişisel bilgi formu ve iletişim becerileri envanteri ölçeğinden oluşan soru formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu, araştırmacının kendisi tarafından hazırlanmıştır. Formda, aşağıda verilen değişkenlere ait sorular yer almıştır:

- Okunan okul
- Okunan sınıf

- Cinsiyet

- Annenin eğitim durumu

- Babanın eğitim durumu

İletişim Becerileri Envanteri, ilk olarak Balcı (1996) tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Gerekli geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan envanterin bu ilk sürümünün madde sayısı 70'tir. Envanter daha sonra tekrar, 500 üniversite öğrencisinden oluşan bir örnekleme uygulanmış, yapılan faktör analizi sonucunda madde sayısı 45'e indirilmiştir (Ersanlı ve Balcı 1998).

Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından son hali verilen envanter likert tipi 45 sorudan oluşmaktadır. Envanter zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan iletişim becerilerini ölçmektedir. Maddeler, "Her Zaman", "Genellikle", "Bazen", "Nadiren", "Hiçbir Zaman" olarak yanıtlanmaktadır. Her zaman 5, Hiçbir zaman 1, şeklinde puanlanmaktadır.

Maddelerin sonundaki harfler o maddenin hangi alt boyuta ait olduğunu göstermekte olup, (Z- zihinsel) parantez içinde verilen (-) işaret ise ifadenin tersten puanlanacağını göstermektedir. Her alt ölçek ayrı ayrı değerlendirileceği gibi, ölçeğin toplamına bakarak bireyin genel iletişim beceri düzeyine de bakılabilir. Aşağıda ölçek maddeleri verilmektedir;

1. İnsanları anlamaya çalışırım. (Z)
2. İletişimde bulunduğum insanlardan gelen öğüt ve önerileri içtenlikle dinlerim. (T)
3. Düşüncelerimi başkalarına tam olarak iletmekte zorluk çekerim. (Z) (-)
4. Konuşurken, etkili bir göz iletişimi kurabilirim. (T)
5. Genelde eleştirilmekten hoşlanmam. (D) (-)
6. Dikkatimi karşımdakinin ilgi alanı üzerinde toplayabilirim. (Z)
7. Kişilerin, anlatmak istediklerini dinlemek için yeterince zaman ayırırım. (T)
8. Karşımdaki kişiye genellikle söz hakkı veririm. (T)

9. Karşımdaki kişiyi dinlerken hayal kurarım. (D) (-)

10. Başkaları konuşurken sabırsızlanırım, onların sözünü keserim. (T) (-)

11. İnsanları dinlerken sıkıldığımı hissederim. (D) (-)

12. Eleştirilerimi karşımdaki kişiyi incitmeden iletirim. (Z)

13. Konuşurken ilk adımı atmaktan çekinmem. (T)

14. Konuşurken açık, sade ve düzgün cümleler kurarım. (T)

15. Karşımdaki kişiyle aynı görüşü paylaşsam bile fikirlerine saygı duyarım. (Z)

16. İletişimde bulunduğum kişinin yüzüne baktığım halde sözlerini dinlemediğim olur. (T) (-)

17. Karşımdaki kişinin konuşmaya ve dinlemeye istekli olup olmadığını anlamaya çalışırım. (Z)

18. Yanlış tutum ve davranışlarımı kolaylıkla kabul ederim. (Z)

19. Dinlediğim kişiyi daha iyi anlamak için sorular yöneltirim. (T)

20. Dinleyenim anlamaz görüldüğünde, iletmek istediklerimi tekrarlar, yeni kelimelerle ifade eder, özetlerim. (Z)

21. İnsanlarla görüşürken, bilerek onları rahatlatacak şeyler yaparım. (T)

22. Dinlerken, karşımdaki kişinin sözünü kesmemeye özen gösteririm. (T)

23. Küs olduğum birisiyle barışmak istediğimde ilk adımı atmaktan çekinirim. (T)(-)

24. Karşımdaki kişinin bana ters düşen duygu ve düşüncelerini yargılarım. (Z) (-)

25. Ses tonumu konunun özelliğine göre ayarlayabilirim. (T)

26. Genellikle insanlara güvenirim. (D)

27. Karşı cinsten biriyle iletişim kurduğumda rahatsızlık duyarım. (D) (-)

28. Başkalarını dinlemek mecburiyetinde olmadığımı düşünürüm. (Z)

29. Özür dilemek bana zor gelir. (D)(-)

30. Tartışma sonunda, savunduğum düşüncelerin yanlış olduğunu kabul edebilirim. (Z)
31. Konuşurken sözümün kesilmesinden rahatsız olurum. (D) (-)
32. İnsanları kontrol etmeye ve istediğim kalıba sokmaya çalışırım. (T) (-)
33. İletişim kurduğum kişinin tutumundan daha çok sorununu anlamaya çalışırım. (Z)
34. Çevremdeki insanlara karşı ilgisiz kaldığım kanısındayım. (D) (-)
35. Çoğunlukla duygularımdan emin olamıyorum. (D) (-)
36. İletişim kurduğum kimse tarafından anlaşılmaktan mutluluk duyarım. (D)
37. Başkaları ile ilişkilerimi bozacak çıkışlar yapabilirim. (Z) (-)
38. Karşımdaki kişiye güvenmek beni mutlu eder. (D)
39. Her insanı olumlu beklentilerle karşılarım. (D)
40. İletişim kurduğum kimselerden bir şeyler alır ve onlara da bir şeyler verdiğimi hissederim. (D)
41. İnsanlara cevaplamada zorlanacakları ani sorular yöneltirim. (T)(-)
42. Beni rahatsız eden duygularımı iletmekte sıkıntı çekerim. (D) (-)
43. Öneride bulunduğum kişinin öneriye açık olup olmadığına dikkat ederim. (Z)
44. İletişim kurduğum insanlar tarafından anlaşıldığımı hissederim. (D)
45. Kendimi karşımdaki kişinin yerine koyarak, duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışırım. (Z)

Her bir boyutu ölçen 15 madde vardır. Her boyuta giren maddeler aşağıda görülmektedir:

Zihinsel

1,3,6,12,15,17,18,20,24,28,30,33,37,43,45

Duygusal

5,9,11,26,27,29,31,34,35,36,38,39,40,42,44

Davranışsal

2,4,7,8,10,13,14,16,19,21,22,23,25,32,41

Her alt ölçek ayrı ayrı değerlendirileceği gibi, ölçeğin toplamına bakarak bireyin genel iletişim beceri düzeyine de bakılabilir. Ölçeğin genelinden alınabilecek en yüksek puan 225, en düşük puan ise 45'dir. Her bir alt ölçekten alınabilecek en yüksek puan 75, en düşük puan ise 15'dir. Bireyin hangi alt ölçekteki puanı yüksek ise, iletişim becerisi açısından o alt boyutta daha iyi olduğu söylenebilir. Ölçeğin tamamı için ise, puanların yüksekliği o bireyin iletişim beceri düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Ersanlı ve Balcı (1998), 500 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları uygulamanın ardından güvenilirliği test etmek üzere bir ay sonra 170 kişilik bir gruba tekrar uygulama yapmışlardır. İki yarım test yöntemi ile yapılan güvenilirlik çalışmasında iki yarı güvenilirlik katsayısı $r=.64$ ve test tekrar test yöntemi ile yapılan güvenilirlik çalışmasında $r=.68$ bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı ise 72 olarak bulunmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda; maddelerin üç boyut altında toplandığı görülmüş ve bu boyutlar, içerikleri dikkate alınarak zihinsel, duygusal ve davranışsal iletişim becerileri adlarını almıştır. Boyutlardan her biriyle toplam iletişim becerileri puanı arasındaki korelasyonlar sırası ile .83, .73 ve .82'dir. Korkut (1996) tarafından geliştirilen "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" ile yapılan geçerlik çalışmasında da ölçeğin geçerlik katsayısı .70 bulunmuştur (Ersanlı ve Balcı 1998).

4.2. İstatistiksel Yöntemler

Araştırmada elde edilen verilerin analizi, SPSS 11,5 programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin analizinde, veri girişindeki hataların kontrol edilmesine yönelik min-maks hata denetimleri gerçekleştirilip, hatalı veriler düzeltilmiştir.

İlk olarak, soru formunda yer alan bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler, sayı ve yüzdeler elde edilmiş, tanımlayıcı tablolar sunulmuştur. Daha sonra, iletişim becerileri envanteri puanlaması yapılmış ve alt boyut ölçek skorları elde edilmiştir. Ölçek toplamına ve alt boyutlara ait ortalamaların, demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik varsayımların test aşaması gerçekleştirilmiştir.

Varsayımların testi, verilerin parametrik test varsayımlarını sağlaması nedeni ile iki grup karşılaştırmalarında bağımsız iki grup ortalama karşılaştırma t- testi, ikiden fazla grup ortalama karşılaştırmalarında ise tek yönlü varyans analiz testi ile gerçekleştirilmiştir. Hipotezlerin testinde önemlilik düzeyi, alfa yanılma düzeyi olarak 0,05 kullanılmıştır.

5. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde ilk olarak, anket katılımcılarına ait demografik değişkenlerin dağılımları sayı ve yüzdelerle tablolar şeklinde verilecektir. Daha sonra da, cinsiyet, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu, değişkenlerinin öğrencilerin empatik iletişim beceri düzeyini etkileyip etkilemediği sorusuna cevap aranacaktır. Demografik değişkenlere göre, empatik iletişim becerilerinin farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacı ile gerçekleştirilen hipotez testi sonuçları sunulacaktır.

5.1. Ankete Katılan Öğrencilerin Okudukları Okullara Göre Dağılımı

Tablo 1’de ankete katılan öğrencilerin okullara göre dağılımları verilmektedir.

Tablo 1. Ankete Katılanların Okudukları Okullara Göre Dağılımı

Okunulan okul	Sayı (n)	Yüzde (%)
Aydınlıkevler İletişim Meslek Lisesi	172	38,22
Batıkent Ş. Evliyagil İletişim Meslek Lisesi	147	32,66
Türk Telekom Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	131	29,11
TOPLAM	450	100,0

Tabloyu incelediğimizde, anket katılım oranlarının üç okulda da benzer olduğu görülmektedir. Aydınlıkevler İletişim Meslek Lisesi’nden 172 öğrenci, Batıkent Şevket Evliyagil İletişim Meslek Lisesi’nden 147 öğrenci, Türk Telekom Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi’nden 131 öğrenci ankete katılmıştır. Aydınlıkevler İletişim Meslek Lisesi öğrencileri % 38 oranında, Batıkent Şevket Evliyagil İletişim Meslek Lisesi öğrencileri yaklaşık % 33 oranında, Türk Telekom Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencileri ise %29 oranında ankete katılmıştır.

5.2. Ankete Katılanların Okudukları Sınıflara Göre Dağılımı

Tablo 2. Ankete Katılanların Okudukları Sınıflara Göre Dağılımı

Okunulan sınıf	Sayı (n)	Yüzde (%)
9. sınıf	187	41,6
10. sınıf	103	22,9
11. sınıf	79	17,6
12. sınıf	81	18,0
TOPLAM	450	100

Tablo 2’ye göre; ankete katılan 187 öğrenci 9. sınıf, 103 öğrenci 10. sınıf, 79 öğrenci 11. sınıf, 81 öğrenci ise 12. sınıf öğrencisidir. Yüzdeler olarak ankete katılan öğrencilerin yaklaşık % 42’sini 9. sınıf öğrenciler, % 23’ünü 10. sınıf öğrenciler oluştururken, 11. ve 12. sınıf öğrencilerin oranı % 18’dir. İletişim meslek liselelerinde, onikinci sınıflar haftanın üç günü okul dışında staj yaptıklarından bu sınıflara anket uygulamak için birkaç kez okullara gitmek zorunda kalınmıştır. Bu sebepten dolayı, son sınıflarda ankete katılım sayısı düşüktür.

5.3. Ankete Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Tablo 3. Ankete Katılanların Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kız	248	55,1
Erkek	202	44,9
TOPLAM	450	100

Öğrencilerin cinsiyet dağılımı tablo 3’de verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere; ankete katılan kız öğrenci sayısı 248 kişi, erkek öğrenci sayısı ise 202 kişidir. Kız öğrenciler % 55 oranında, erkek öğrenciler yaklaşık % 45 oranında ankete katılmıştır.

5.4. Ankete Katılanların Annesinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Tablo 4’de ankete katılan öğrencilerin annesinin eğitim düzeylerine göre dağılımı verilmiştir. Eğitim düzeyleri, okuryazar degilden yüksek öğrenime kadar değişmektedir. Annenin eğitim düzeylerine bakıldığında; en yüksek oranın % 47 ile ortaöğretim mezunu annelerde olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayan

annelerin oranı ise % 0,4 ' dır. Sadece okuryazar olan annelerin oranı % 2,2 'dir. Yüksek öğrenim mezunu olan annelerin oranı ise % 23 'dür.

Tablo 4. Ankete Katılanların Annesinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Annenin eğitim düzeyi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Okuryazar Değil	2	0,4
Sadece Okuryazar	10	2,2
İlköğretim	123	27,3
Ortaöğretim	211	46,9
Yüksek Öğrenim	103	22,9
Toplam	449	99,8
Kayıp Gözlem	1	0,2
TOPLAM	450	100

5.5. Ankete Katılanların Babasının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Tablo 5'de babanın eğitim düzeyleri dağılımı verilmektedir. Babanın eğitim düzeyine bakıl-

Tablo 6. İletişim Beceri Puanı Ortalamaları

İletişim beceri envanteri alt boyutları	n	Minimum puan	Maksimum puan	Ortalama	Standart Sapma
Zihinsel İB	450	37,00	71,00	56,24	5,91
Duygusal İB	450	34,00	69,00	54,26	6,67
Davranışsal İB	450	37,00	75,00	58,58	6,82
TOPLAM İB	450	132,00	208,00	169,09	13,94

Tablo 6'da ankete katılan öğrencilerin iletişim beceri puanı ortalamaları verilmektedir. İletişim beceri envanteri zihinsel iletişim beceri alt boyutunda minimum puan 37, maksimum puan 71 puandır. Duygusal iletişim beceri alt boyutunda minimum puan 34, maksimum puan 69 puandır. Davranışsal iletişim beceri alt boyutunda minimum puan 37, maksimum puan 75 olarak bulunmuştur.

Tablo 6'da görüldüğü üzere, toplamda öğrencilerin iletişim beceri puan ortalaması 169 olarak elde edilmiştir. Alt boyutlar içerisinde en yüksek ortalama 58 olarak davranışsal iletişim beceri alt boyutunda, en düşük ortalama ise 54 olarak duygusal iletişim beceri alt boyutunda elde edilmiştir. Boyutlar bazında elde edilen ölçek ortalamaları birbirine oldukça yakın olarak bulunmuştur. Alt boyutlardan alınacak en düşük puanın 15 ve maksimum puanın 75

dığında en yüksek oranın, % 50 ile ortaöğretim mezunu babalarda olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayanların oranı ise % 0,4'dür. Babaları sadece okuryazar olanların oranı % 0,7'dir. Ankete katılan, yüksek öğrenim mezunu babaların oranı da % 34 'dür.

Tablo 5. Ankete Katılanların Babasının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Babanın eğitim düzeyi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Okuryazar Değil	2	0,4
Sadece Okuryazar	3	0,7
İlköğretim	66	14,7
Ortaöğretim	225	50
Yüksek Öğrenim	151	33,6
Toplam	447	99,3
Kayıp Gözlem	3	0,7
TOPLAM	450	100

5.6. Ankete Katılanların İletişim Beceri Puanı Ortalamaları

olduğu göz önünde bulundurularak, 54 ile 58 puan arasında ortalamalar elde edilmiştir.

5.7. Cinsiyetlere Göre İletişim Beceri Puanları

İletişim beceri puanlarının cinsiyetlere göre değerlendirilmesi Tablo 7'de verilmektedir.

Ho: Cinsiyete göre zihinsel, duygusal, davranışsal ve genel (toplam) iletişim beceri düzeylerinde farklılık yoktur.

H1: İletişim becerileri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 7'ye göre; kız öğrencilerde toplamda ortalama puan 172 iken, erkek öğrencilerde ortalama 166 olarak bulunmuştur. Kız öğrencilerde alt boyutlarda en yüksek ortalama 60

puan ile davranışsal iletişim alt boyutunda, erkek öğrencilerde de benzer şekilde 57 puan ile aynı alt boyutta elde edilmiştir. Kız öğrencilerde en düşük ortalama beceri puanı 55 ile

duygusal iletişim beceri alt boyutunda, erkeklerde de aynı şekilde 54 puan ile aynı alt boyutta elde edilmiştir.

Tablo 7. Cinsiyetlere Göre İletişim Beceri Puanları Ortalamaları

Cinsiyet	İletişim beceri envanteri alt boyutları	n	Minimum puan	Maksimum puan	Ortalama	Standart Sapma
Kız	Zihinsel İB	248	41,00	70,00	57,11	5,99
	Duygusal İB	248	34,00	69,00	54,84	6,66
	Davranışsal İB	248	42,00	75,00	59,86	6,72
	Toplam İB	248	133,00	208,00	171,81	13,77
Erkek	Zihinsel İB	202	37,00	71,00	55,18	5,65
	Duygusal İB	202	32,00	68,00	53,56	6,63
	Davranışsal İB	202	37,00	71,00	57,01	6,63
	Toplam İB	202	132,00	207,00	165,75	13,44

($p < 0,05$)

Cinsiyetlere göre iletişim beceri puan ortalamaları arasındaki farklılık toplamda ve 3 alt boyutta % 5 önem seviyesinde bağımsız gruplarda t - testi ile sınanıldığında anlamlı bulunmuş ve ilgili H_0 hipotezi red edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablodan da görülebileceği gibi, kız öğrencilerin iletişim beceri puanı ortalaması, erkek öğrencilerin iletişim beceri puanı ortalamasından yüksektir. Kız öğrencilerin empatik iletişim kurma becerilerinin, erkek öğrencilere göre gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür.

5.8. Cinsiyetlere Göre T-Testi Sonuçları

Tablo 8’de cinsiyetlere göre t-testi sonuçları verilmektedir. Kız öğrencilerin zihinsel iletişim beceri puanı ortalaması 57 iken, erkek öğrencilerin zihinsel iletişim beceri puan ortalaması 55 olarak bulunmuştur. Kız öğrencilerin duygusal iletişim beceri puanı ortalaması 55 iken, erkek öğrencilerin duygusal iletişim beceri puanı ortalaması 54 puan olarak bulunmuştur. Kız öğrencilerin davranışsal iletişim beceri puanı ortalaması 60 puan iken, erkek öğrencilerin davranışsal iletişim beceri puan ortalaması 57 puan olarak bulunmuştur.

Tablo 8. İletişim Becerileri Envanteri Alt Boyutlarının Cinsiyetlere Göre T-Testi Sonuçları

İletişim beceri envanteri alt boyutları	Cinsiyet	n	Ortalama	Standart sapma	Standart hata ortalaması	T değeri	p-değeri*
Zihinsel İB Toplam	Kız	248	57,1089	5,98854	,38027	3,508	,000
	Erkek	202	55,1782	5,65403	,39782		
Duygusal İB Toplam	Kız	248	54,8427	6,66214	,42305	2,045	,041
	Erkek	202	53,5545	6,63321	,46671		
Davranışsal İB Toplam	Kız	248	59,8589	6,72119	,42680	4,497	,000
	Erkek	202	57,0149	6,63286	,46669		
Toplam İB	Kız	248	171,8105	13,76907	,87434	4,696	,000
	Erkek	202	165,7475	13,44014	,94565		

*Anlamlı bulunan sonuçlar

Ölçekler toplamına bakıldığında ise, kız öğrencilerin toplam iletişim beceri puan ortalaması 172, erkek öğrencilerin ise 166 puandır.

Cinsiyetlere göre iletişim beceri puan ortalamaları arasındaki farklılık toplamda ve 3 alt bo-

yutta % 5 önem seviyesinde bağımsız gruplarda t - testi ile sınındığında anlamlı bulunmuştur. İletişim becerileri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

5.9. Annenin Eğitim Durumuna Göre İletişim Beceri Puanları Ortalamaları

Tablo 9. Annenin Eğitim Durumuna Göre İletişim Beceri Puanları Ortalamaları

Annenin eğitim durumu	İletişim beceri envanteri alt boyutları	n	Minimum puan	Maksimum puan	Ortalama	Standart Sapma
Okuryazar değil	Zihinsel İB	2	62,00	63,00	62,50	0,71
	Duygusal İB	2	58,00	65,00	61,50	4,95
	Davranışsal İB	2	41,00	72,00	56,50	21,92
	Toplam İB	2	161,00	200,00	180,50	27,58
Sadece okuryazar	Zihinsel İB	10	47,00	68,00	56,90	6,10
	Duygusal İB	10	48,00	67,00	57,20	5,18
	Davranışsal İB	10	57,00	72,00	63,20	4,96
	Toplam İB	10	167,00	188,00	177,30	7,65
İlköğretim	Zihinsel İB	123	37,00	70,00	56,24	6,19
	Duygusal İB	123	35,00	65,00	55,29	6,18
	Davranışsal İB	123	40,00	74,00	58,75	6,44
	Toplam İB	123	132,00	198,00	170,28	13,34
Ortaöğretim	Zihinsel İB	211	41,00	71,00	56,58	5,79
	Duygusal İB	211	34,00	69,00	53,41	6,94
	Davranışsal İB	211	40,00	75,00	58,72	6,95
	Toplam İB	211	133,00	208,00	168,71	14,23
Yüksek öğrenim	Zihinsel İB	103	43,00	68,00	55,26	5,72
	Duygusal İB	103	37,00	67,00	54,37	6,63
	Davranışsal İB	103	37,00	71,00	57,60	6,69
	Toplam İB	103	132,00	203,00	167,23	13,93

($p>0,05$)

Ho: Annenin eğitim seviyesine göre öğrencilerin zihinsel, duygusal, davranışsal ve genel (toplam) iletişim becerileri arasında farklılık yoktur.

H1: İletişim becerileri annenin eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 9'da annenin eğitim durumuna göre iletişim beceri ortalamaları yer almaktadır. Katılımcıların annelerinin eğitim durumuna bağlı olarak zihinsel, duygusal, davranışsal ve genel (toplam) iletişim becerilerinin farklılaşp farklılaşmadığı sorusuna cevap bulmak üzere,

annenin eğitim düzeyine göre öğrencilerin iletişim beceri puanlarının tümüne ilişkin ortalamaları arasında fark olup olmadığına bakılmıştır. İletişim beceri puanlarının tümünde gruplar arası anlamlı fark bulunmamaktadır. Annenin eğitim durumuna bağlı olarak iletişim becerilerinin değişip değişmediğine ilişkin hipotez önemsiz bulunarak Ho hipotezi kabul edilmiştir ($p>0,05$).

Ankete katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi empatik iletişim beceri puanlarını anlamlı bir biçimde etkilememektedir.

5.10. Annenin Eğitim Durumuna Göre Varyans Analiz Tablosu

Tablo 10'da öğrencilerin annesinin eğitim durumuna göre varyans analiz tablosu verilmiştir. Zihinsel iletişim beceri, duygusal iletişim beceri, davranışsal iletişim beceri ve toplam

iletişim beceri puanlarının gruplar arasında, gruplar içinde ve toplamda kareler toplamı değerlerine ve kare ortalama değerlerine bakılmıştır. Öğrencilerin bir tek duygusal iletişim beceri boyutu puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ($p=0.03$)

Tablo 10. Annenin Eğitim Durumuna Göre Varyans Analiz Tablosu

İletişim beceri envanteri alt boyutları	Kaynak	Kareler toplamı	df	Kare ortalama	F	Sig.
Zihinsel İB Toplam	Gruplar arasında	205,868	4	51,467	1,48	0,21
	Gruplar içinde	15397,304	444	34,679		
	Toplam	15603,171	448			
Duygusal İB Toplam	Gruplar arasında	474,920	4	118,730	2,7	0,03
	Gruplar içinde	19516,069	444	43,955		
	Toplam	19990,989	448			
Davranışsal. İB Toplam	Gruplar arasında	327,781	4	81,945	1,78	0,13
	Gruplar içinde	20464,905	444	46,092		
	Toplam	20792,686	448			
Toplam İB	Gruplar arasında	1492,805	4	373,201	1,94	0,1
	Gruplar içinde	85297,391	444	192,111		
	Toplam	86790,196	448			

($p=0.03$)

Tablo 11. Babanın Eğitim Durumuna Göre İletişim Beceri Puanları Ortalamaları

Babanın eğitim durumu	İletişim beceri envanteri alt boyutları	n	Minimum puan	Maksimum puan	Ortalama	Standart Sapma
Okuryazar değil	Zihinsel İB	2	62,00	63,00	62,50	0,71
	Duygusal İB	2	58,00	58,00	58,00	,00
	Davranışsal İB	2	41,00	60,00	50,50	13,44
	Toplam İB	2	161,00	181,00	171,00	14,14
Sadece okuryazar	Zihinsel İB	3	50,00	59,00	55,33	4,73
	Duygusal İB	3	52,00	62,00	58,00	5,29
	Davranışsal İB	3	50,00	65,00	60,00	8,66
	Toplam İB	3	159,00	186,00	173,33	13,58
İlköğretim	Zihinsel İB	66	44,00	68,00	55,85	5,89
	Duygusal İB	66	41,00	67,00	55,47	6,75
	Davranışsal İB	66	46,00	72,00	58,56	6,12
	Toplam İB	66	138,00	196,00	169,88	12,72
Ortaöğretim	Zihinsel İB	225	41,00	71,00	56,55	5,91
	Duygusal İB	225	34,00	69,00	54,06	6,60
	Davranışsal İB	225	37,00	75,00	58,75	6,96
	Toplam İB	225	132,00	208,00	169,36	14,29
Yüksek öğrenim	Zihinsel İB	151	37,00	70,00	55,83	5,89
	Duygusal İB	151	35,00	68,00	53,83	6,81
	Davranışsal İB	151	39,00	74,00	58,40	6,81
	Toplam İB	151	132,00	198,00	168,06	13,94

($p>0,05$)

5.11. Babanın Eğitim Durumuna Göre İletişim Beceri Puanları Ortalamaları

Ho: Babanın eğitim seviyesine göre öğrencilerin zihinsel, duygusal, davranışsal ve genel (toplam) iletişim becerileri arasında farklılık yoktur.

H1: İletişim becerileri babanın eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 11’de babanın eğitim durumuna göre iletişim beceri puanları ortalamaları verilmiştir. Katılımcıların babalarının eğitim durumuna bağlı olarak zihinsel, duygusal, davranışsal ve genel (toplam) iletişim becerilerinin farklılaşp farklılaşmadığı sorusuna cevap bulmak üzere, babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin iletişim beceri puanlarının tümüne ilişkin ortalamaları arasında fark olup olmadığına bakılmıştır. İletişim beceri puanlarının tümünde gruplar arası anlamlı fark bulunmamaktadır. Babanın eğitim durumuna bağlı olarak iletişim

becerilerinin değişip değişmediğine ilişkin hipotez önemsiz bulunarak Ho hipotezi kabul edilmiştir ($p>0,05$).

Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi empatik iletişim beceri puanlarını anlamlı bir biçimde etkilememektedir.

5.12. Babanın Eğitim Durumuna Göre Varyans Analizi Tablosu

Tablo 12’de öğrencilerin babalarının eğitim durumuna göre varyans analiz tablosu verilmiştir. Zihinsel iletişim beceri, duygusal iletişim beceri, davranışsal iletişim beceri ve toplam iletişim beceri puanlarının gruplar arasında, gruplar içinde ve toplamda, kareler toplamı değerlerine ve kare ortalama değerlerine bakılmıştır. Babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin zihinsel, duygusal ve davranışsal iletişim beceri puanlarının tümüne ilişkin değerler incelendiğinde hiçbirinde anlamlı farklılık yoktur ($p>0.05$ dir).

Tablo 12. Babanın Eğitim Durumuna Göre Varyans Analiz Tablosu

İletişim beceri envanteri alt boyutları	Kaynak	Kareler toplamı	df	Kare ortalama	F	Sig.
Zihinsel İB Toplam	Gruplar arasında	138,237	4	34,559	1	0,41
	Gruplar içinde	15320,837	442	34,663		
	Toplam	15459,074	446			
Duygusal İB Toplam	Gruplar arasında	202,786	4	50,697	1,14	0,34
	Gruplar içinde	19727,549	442	44,632		
	Toplam	19930,336	446			
Davranışsal. İB Toplam	Gruplar arasında	147,911	4	36,978	0,79	0,53
	Gruplar içinde	20565,477	442	46,528		
	Toplam	20713,387	446			
Toplam İB	Gruplar arasında	276,906	4	69,226	0,36	0,84
	Gruplar içinde	86025,716	442	194,628		
	Toplam	86302,622	446			

($p>0.05$)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ankara ilindeki üç iletişim meslek lisesinde dokuzuncu, onuncu, onbirinci ve onikinci sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin empatik iletişim becerileri düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırma da elde edilen sonuçlar kısaca şöyledir:

Cinsiyetlere göre iletişim beceri puan ortalamaları arasındaki farklılık toplamda ve 3 alt boyutta % 5 önem seviyesinde bağımsız gruplarda t-testi ile sınıdığında anlamlı bulunmuş ve ilgili Ho hipotezi red edilmiştir ($p< 0,05$).

Öğrencinin cinsiyeti ile empatik iletişim beceri puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir

ilişki bulunmaktadır. Kız öğrencilerin iletişim beceri puanı ortalaması, erkek öğrencilerin iletişim beceri puanı ortalamasından yüksektir. Kız öğrencilerin empatik iletişim becerilerinin, erkek öğrencilere göre gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu da, kız öğrencilerin empatik iletişim kurmada daha başarılı olduklarını göstermektedir.

Araştırmamızda katılımcıların annelerinin eğitim durumuna bağlı olarak zihinsel, duygusal, davranışsal ve genel (toplam) iletişim becerilerinin farklılaşp farklılaşmadığı sorusuna cevap bulmak üzere, annenin eğitim düzeyine göre öğrencilerin iletişim beceri puanlarının tümüne ilişkin ortalamaları arasında fark olup olmadığına bakılmıştır. İletişim beceri puanlarının tümünde gruplar arası anlamlı fark bulunmamaktadır. Annenin eğitim durumuna bağlı olarak iletişim becerilerinin değişip değişmediğine ilişkin hipotez önemsiz bulunarak H_0 hipotezi kabul edilmiştir ($p>0,05$). Öğrencinin annesinin eğitim düzeyi ile empatik iletişim beceri puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı görülmektedir.

Babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin iletişim beceri puanlarının tümüne ilişkin ortalamaları arasında fark olup olmadığına bakılmıştır. İletişim beceri puanlarının tümünde gruplararası anlamlı fark bulunmamaktadır. Babanın eğitim durumuna bağlı olarak iletişim becerilerinin değişip değişmediğine ilişkin hipotez önemsiz bulunarak H_0 hipotezi kabul edilmiştir ($p>0,05$). Öğrencinin babasının eğitim düzeyi ile empatik iletişim beceri puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı görülmektedir.

Araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak uygulama ve araştırmaya yönelik aşağıdaki öneriler yapılabilir:

Empatik iletişim becerileri konusunda yapılacak bundan sonraki çalışmalarda, daha büyük bir örneklem üzerinde çalışılması, daha ayrıntılı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Bu araştırmadaki evren ve örneklem daha geniş alınarak yeni çalışmalar yapılmalıdır. Ülkemizdeki tüm İletişim Meslek liselerini kapsayan bir araştırma yapılabilir.

Araştırmada, kullanılan kişisel bilgi formundaki değişkenlerin sayısı artırılarak yeni araştırmalar yapılabilir. Örneğin; öğrencinin doğduğu il, anne-babanın sağ olup olmaması, annenin mesleği, babanın mesleği, öğrencinin ailesinin ikamet ettiği il, ailenin aylık toplam gelir miktarı, öğrencinin akademik başarı puanı gibi değişkenler kullanılabilir.

Düz lise ve iletişim meslek lisesi öğrencilerinin empatik iletişim becerilerini karşılaştırmaya yönelik bir çalışma okullar arasında karşılaştırma ve kıyas imkânı verecektir.

Teknik bir lise ve iletişim meslek lisesi öğrencilerinin empatik iletişim becerilerini karşılaştırmaya yönelik bir çalışma yapılabilir.

İletişim meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin empatik iletişim beceri düzeylerinin tespitine ilişkin bir araştırma yapılabilir.

İlerde yapılacak çalışmalarda bunların da ele alınması faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aral N, Baran G, Bulut Ş ve Çimen S (2001) Çocuk Gelişimi 2, İ Ya-Pa Yayın Pazarlama. San. ve Tic. A.Ş, İstanbul.
- Ay Akça F (1999) Hemşirelerin Empati Becerilerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, M Ü Sağ. Bil. Enst., İstanbul.
- Bilgin N (2003) Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar, Yaklaşımlar, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Brems C (1989) Dimensionality of Empathy and its Correlates, The Journal Of Psychology, 123 (4), 329-337.
- Dökmen Ü (1994) İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dökmen Ü (2004) Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Ersanlı K ve Balcı S (1998) İletişim Becerileri Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derg, 10 (2), 7-12.

Gander M J ve Gardiner H W (1995) Çocuk ve Ergen Gelişimi, Bekir Onur (çev.), İmge Kitabevi, Ankara.

Gladstem G A (1983) Understanding Empathy: Integrating Counselin Developmental, and Social Psychology Perspectives, Journal of Counseling Psychology, 30 (4), 467-482.

http://www.aytim.k12.tr/okul_iletisim.aspx, (Erişim: 09.10.2010)

<http://sgb.meb.gov.tr/istatistik>, (Erişim: 12.11.2010)

<http://ttogm.meb.gov.tr>, (Erişim: 13.11.2010)

<http://www.pdrnciyiz.biz/iletisim-becerileri-envanteri-t7223.html>, (Erişim: 21.10.2010)

<http://www.sevliyagiltml.com/tr/index.php>, (Erişim: 01.10.2010)

<http://www.ttatl.k12.tr/bolum.html>, (Erişim: 05.11.2010)

Kalliopuska M ve Ruokonen I (1993) A Study With A Follow-Up The Effects Of Music Education On Holistic Development Of Empathy, Perceptual an Motor Skills, London, Garland Publishing.

Kaptan S (1998) Bilimsel Araştırma Ve İstatistik Teknikleri, Tekışık Web Ofset Tesisleri, Ankara.

Karakaya D (2001) Akdeniz Üniversitesindeki Hemşirelik Öğrencilerinin Empati Becerileri, Yüksek Lisans Tezi, İ Ü, Sağ. Bil. Enst., İstanbul.

Korkut F (1996) İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derg, 7, 18-24.

Köksal A ve Alisinanoğlu F (2000) Gençlerin Ben Durumları ve Empatik Becerilerinin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg, 18, 11-16.

Ömeroğlu E ve Kandır A (2005) Göç Eden Ailelerin İlköğretim Çağındaki Sosyal Uyum ve Becerilerinin İncelenmesi- Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları, Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Raporu, Ankara.

Özbek A ve Leutz G (1987) Psikodrama: Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim, Grup Psikoterapileri Derneği, Has-Soy Matbaası, Ankara.

Roberts W ve Strayer J (1996) Empathy, Emotional Expressiveness and Prosocial Behaviour, Child Development, 67 (2), 449-470.

Starceviç V ve Piontek C M (1997) Empathic Understanding Revisited: Conseptualisation, Controversies, and Limitations, American Journal of Psychotherapy, 51(3), 317-328.

Stephan W G ve Finlay K (1999) The Role Of Empathy in Improving Intergroup Relations, Journal of Social Issues, 55 (4), 729-747.